

Uniwersytet Warszawski

Mgr Aneta Julita Sobotka

**Rola niedoskonałej informacji w podejmowaniu decyzji
o wyborze studiów w Polsce**

STRESZCZENIE

dziedzina: nauki społeczne

dysciplina: ekonomia i finanse

**Praca wykonana pod kierunkiem
dr. hab. Mikołaja Herbsta, prof. UW
Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych,
Uniwersytet Warszawski**

Warszawa, 2020

Spis treści

1. Uzasadnienie wyboru tematu	3
2. Cel pracy, pytania i metody badawcze	5
3. Wyniki badań części jakościowej.....	9
4. Wyniki badań części ilościowej	15
5. Wnioski	21
6. Ograniczenia przeprowadzonych analiz i możliwe kierunki badań w przyszłości	26
Bibliografia	28

1. Uzasadnienie wyboru tematu

Upowszechnienie kształcenia na poziomie wyższym sprawiło, że znaczna część młodych ludzi stoi przed pierwszą ważną decyzją w ich życiu – nie tyle, czy studiować, ale jakie studia wybrać? Decyzja ta wpłynie na ich ścieżkę zawodową, pozycję społeczno-ekonomiczną oraz to, jakich ludzi poznają na swej drodze. Mało który 18-19 latek czuje się w pełni przygotowany do wyboru, który nazaczy jego dalsze losy. Czym się kierować przy wyborze kierunku studiów – zainteresowaniami czy potrzebami rynku pracy? Czy studiować dziennie i przedłużyć okres młodości, czy też lepiej równoległe do nauki zdobywać doświadczenie zawodowe? Czy studia będą ciekawe, czy stworzą dobre możliwości rozwoju? Czy włożony wysiłek będzie warty poświęconego czasu i pieniędzy? Czy rankingi naprawdę pokazują, które uczelnie są lepsze? Czy poziom nauki nie okaże się zbyt trudny? Czy warto słuchać porad rodziców i starszych znajomych, czy też lepiej kierować się tym, co podpowiada intuicja? Większość młodych ludzi nie posiada gotowych odpowiedzi na te pytania. Część z nich wybierze studia, z których będzie zadowolona i je ukończy, inni z powodu nietrafionych wyborów, będą szukać dłużej właściwego kierunku. Niektórzy studia porzucają, bo okażą się dla nich zbyt trudne, inni chociaż je ukończą, nie będą mogli znaleźć pracy powiązanej ze swoją specjalizacją i będą musieli się przekwalifikować. Część będzie kwestionować wartość nabytego wykształcenia, gdy zostaną zatrudnieni poniżej swojego poziomu umiejętności.

W ekonomii podstawową teorią opisującą zachowania i wybory edukacyjne jest teoria kapitału ludzkiego stworzona przez Gary'ego Beckera (1964). Becker zakłada, że edukacja przyczynia się do rozwoju wiedzy, kompetencji i umiejętności tworząc kapitał ludzki. Posiadane zasoby kapitału ludzkiego zwiększają produktywność jednostki prowadząc do wzrostu dobrobytu państwa, wyższych przychodów przedsiębiorstwa oraz wyższych zarobków pracownika. Ludzie inwestują w kształcenie, aby w przyszłości łatwiej znaleźć pracę i otrzymywać wyższe wynagrodzenie. Inwestycja w edukację, jak każda inwestycja, związana jest też z pewnymi kosztami. Koszty te można podzielić na bezpośrednie, jak np. opłaty za studia i pośrednie, jak np. koszt utraconych zarobków. Wywodząca się z neoklasycznego nurtu ekonomii teoria kapitału ludzkiego zakłada racjonalność osób podejmujących decyzje edukacyjne, które będą tak długo inwestowały w wykształcenie, dopóki potencjalne korzyści będą przewyższały poniesione koszty.

Założenie o racjonalności dokonywanych wyborów ściśle wiąże się powszechnym w ekonomii założeniem o posiadaniu doskonałej informacji w chwili podejmowania decyzji. Laureaci Nagrody Nobla z 2001 roku – Joseph Stiglitz, George Akerlof i Michael Spence, pokazali, że ludzie rzadko posiadają pełne informacje dokonując wyborów, co ma istotny wpływ na ich zachowania i podejmowane decyzje, a nawet małe zmiany w dostępie do pełnej informacji czy niezerowe koszty jej uzyskania, powodują brak równowagi na rynku. Stiglitz (2000) zauważa, że problemy z dostępem do informacji są charakterystyczną cechą rynku edukacji wyższej, dlatego niezwykle istotna jest kwestia, czy przyszli studenci i ich rodziny, mają wystarczającą wiedzę do podjęcia racjonalnej ekonomicznie decyzji edukacyjnej (Dill, Soo, 2004). Postępujący proces umasowienia edukacji wyższej i różnicowania się jej jakości sprawiają, że kluczowym pytaniem nie jest już, czy studiować, tylko jaką uczelnię i jaki kierunek studiów wybrać, ponieważ stopa zwrotu z inwestycji w wyższe wykształcenie w coraz większym stopniu zależy od kierunku kształcenia (Gunderson, Oreopoulos, 2010). Zniekształcona percepcja kosztów i korzyści z edukacji może prowadzić do nieoptymalnych inwestycji w kapitał ludzki zarówno z punktu jednostki, jak i społeczeństwa, np. niekontynuowanie nauki na studiach przez osoby zdolne, ale pochodzące z ubogich rodzin, podejmowanie studiów na kierunkach, które nie zapewniają zdobycia poszukiwanych na rynku pracy kompetencji.

Dynamiczny rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce w ostatnich 30 latach prowadzący do spektakularnego wzrostu liczby osób legitymujących się wyższym wykształceniem stanowi niewątpliwy sukces. Jednak dla wielu młodych ludzi studia nie stały się przepustką do dobrej płatnej i satysfakcjonującej pracy, a część absolwentów zmuszona jest podjąć pracę poniżej posiadanego poziomu kwalifikacji. Bezrobotni absolwenci studiów wyższych deklarują niższy poziom satysfakcji z wykształcenia, osiągnięć życiowych oraz perspektyw na przyszłość, częściej także chcieliby opuścić kraj w poszukiwaniu pracy (Czapiński, Panek 2015). Co czwarty absolwent z perspektywy czasu żałuje wybranego kierunku studiów, a co piąty wyboru uczelni (Herbst, Sobotka, 2014). Nietrafione decyzje edukacyjne to jednak nie tylko kwestia prywatna – skumulowane prowadzą do takich zjawisk jak nieefektywne inwestycje w kapitał ludzki, niedopasowanie umiejętności do potrzeb rynku pracy, przyczyniają się również do nasilenia takich zjawisk jak nierówności społeczne w edukacji wyższej, czy zróżnicowanie zarobków kobiet i mężczyzn.

Liczne badania eksperymentalne (np. Dinkelman, Martínez, 2014; Nguyen, 2008; Loyalka i inni, 2013) pokazują, że dostarczenie informacji o finansowych korzyściach z edukacji pozytywnie wpływa na wysiłek wkładany w kształcenie oraz przyczynia się do

zmiany preferencji uczniów względem kierunków kształcenia. Ciągłe jednak mało wiadomo o tym, w jaki sposób młodzi ludzie szukają informacji o studiach, w jaki sposób analizują zebrane informacje, jakie informacje są kluczowe do podejmowania dobrych decyzji edukacyjnych i jakich informacji uczniom brakuje. W niniejszej rozprawie doktorskiej rola niedoskonałej informacji analizowana jest w kontekście indywidualnych decyzji o inwestowaniu w kształcenie wyższe. Jest to temat, który w ostatnich latach budzi coraz większe zainteresowanie wśród ekonomistów edukacji, pokazując swój duży potencjał w zwiększeniu efektywności inwestycji w kapitał ludzki. Niektórzy badacze (np. Liwiński, Sztanderska, 2007; Rószkiewicz, Saczuk, 2014) zauważają problem istnienia niedoskonałej bądź asymetrycznej informacji na rynku edukacji wyższej w Polsce, jednak zjawisko to do tej pory nie zostało opisane i zanalizowane.

2. Cel pracy, pytania i metody badawcze

Głównym celem niniejszej pracy jest analiza podejmowania decyzji o wyborze studiów w kontekście posiadanych przez uczniów informacji o edukacji wyższej oraz możliwości wpływania przez państwo na wybory edukacyjne poprzez dostarczanie odpowiednich informacji w celu rozwiązania problemów polityki szkolnictwa wyższego i rynku pracy. Cele szczegółowe to:

- Identyfikacja rodzajów zachowań edukacyjnych, które można zmienić poprzez dostarczanie osobom podejmującym decyzje edukacyjne informacji o studiach.
- Analiza procesu poszukiwania informacji o studiach przez maturzystów.
- Analiza związku między poinformowaniem w chwili podejmowania decyzji edukacyjnej a ukończeniem studiów.

Najważniejsze pytania, na które staram się odpowiedzieć w tej pracy to:

- W jaki sposób ludzie podejmują decyzje o wyborze studiów? Czy podejmują decyzje racjonalnie?
- Czy państwo może wpływać na decyzje dotyczące wyboru kierunku studiów? Czy powinno?
- Czy ludzie podejmując decyzje edukacyjne posiadają odpowiednie informacje, żeby dokonać świadomego wyboru studiów?

- Czy interwencje oparte na dostarczaniu informacji mogą wpływać na zmianę wyborów edukacyjnych
- Jakie problemy polityki szkolnictwa wyższego można rozwiązać dzięki dostarczaniu lepszych informacji?
- Jakich informacji potrzebują uczniowie, żeby podjąć decyzje o wyborze studiów?
- Kiedy informacje powinny być dostarczane?
- Kto powinien być odpowiedzialny za dostarczanie informacji o studiach?

Tematyka podejmowania decyzji edukacyjnych ma interdyscyplinarny charakter, co powoduje konieczność zastosowania triangulacji metod badawczych, polegającej na połączeniu analizy pogłębionych wywiadów z osobami planującymi podjęcie studiów z analizami ekonometrycznymi na reprezentatywnej próbie badanych. Zastosowanie metod jakościowych i ilościowych pozwala na szerszą analizę badanego zagadnienia umożliwiając zarówno identyfikację pewnych zjawisk związanych z poszukiwaniem informacji o studiach, jak i wskazanie statystycznie istotnych zależności między posiadanymi informacjami i wykorzystywanymi źródłami informacji a efektami dokonanych wyborów edukacyjnych.

Wywiady z maturzystami zostały przeprowadzone w Warszawie, w grudniu 2016 i styczniu 2017 roku, czyli na kilka miesięcy przed podjęciem przez uczniów decyzji o wyborze dalszej ścieżki edukacyjno-zawodowej. Wybór terminu badania wynikał z założenia, że w tym czasie uczniowie są najbardziej zainteresowani pozyskiwaniem informacji o studiach i mogą opowiedzieć o swoich bieżących poszukiwaniach i dylematach związanych z wyborem. Zastosowana procedura pozwoliła na losowe wyłonienie do badania 42 respondentów. Wywiady za zgodą uczniów były nagrywane, trwały ok. 35-45 minut i przebiegały według ustalonego wcześniej scenariusza. Badani pytani byli o swoje plany edukacyjne – preferowane uczelnie i kierunki studiów, motywację do nauki oraz wykorzystywane źródła informacji o studiach wyższych. Transkrypcje nagranych wywiadów zostały zakodowane, a następnie przeanalizowane. Jako zmienne kontekstualne zebrano dane o sytuacji ekonomicznej rodziny ucznia, wykształceniu rodziców oraz o posiadanej liczbie książek w domu. Ta ostatnia zmienna mierzy kapitał kulturowy, który często mierzony jest nie tylko wykształceniem rodziców, ale również na podstawie nawyków czytania lub preferencji literackich (np. Jæger, 2009). Poziom wykształcenia i liczba książek w domu są ze sobą dosyć silnie skorelowane, ale ta druga zmienna pozwala na wyróżnienie inteligencji jako grupy społecznej, której rola z uwagi na swoją dominującą pozycję jest istotna

w analizach polskiego społeczeństwa (Zarycki, Warczok, 2014).

Główne pytania badawcze postawione w części jakościowej to:

- Jakie są źródła informacji o studiach?
- Jaki jest stosunek uczniów do rankingów uczelni/kierunków studiów?
- Jakich informacji o studiach poszukują uczniowie?
- Jakie informacje o studiach znajdują uczniowie w poszczególnych źródłach?
- Jakich informacji uczniowie nie mogą znaleźć? Jakie informacje chcieliby posiadać, ale nie są dostępne?
- Jaką rolę w wyborze uczelni i kierunków studiów pełnią ekonomiczne korzyści z kształcenia?
- Jaka jest rola zainteresowań w wyborze kierunku studiów?
- Czy uczniowie dostrzegają różnice w prestiżu studiowania na uczelni publicznej i prywatnej?
- Czy uczniowie z rodzin, w których żadne z rodziców nie ma wyższego wykształcenia, szukają informacji o studiach i podejmują decyzje o wyborze uczelni i kierunku studiów w ten sam sposób co uczniowie pochodzący z rodzin, w których rodzice mają wyższe wykształcenie?

Do przeprowadzenia analiz ekonometrycznych wykorzystano bazę danych stworzoną w ramach badania *Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania wyborów osób w wieku 19-30 lat dotyczących studiowania* przeprowadzonego w Instytucie Badań Edukacyjnych¹ w okresie od 7 lutego 2014 roku do 30 kwietnia 2015 roku. Badanie przeprowadzone zostało metodą CAPI na losowej próbie reprezentatywnej dla osób w wieku 19-30 lat, czyli urodzonych między 1 stycznia 1984 roku a 31 grudnia 1995 roku, z wyłączeniem uczniów zasadniczych szkół zawodowych, gimnazjów i szkół podstawowych oraz absolwentów tych szkół, którzy nie kontynuowali nauki szkolnej. Próba miała charakter imienny i była losowana z operatu PESEL prowadzonego przez MSWiA. Poszczególne osoby dobierane były metodą losowania systematycznego w ramach wyróżnionych warstw uwzględniających wielkość miejscowości, województwo, płeć i wiek. Oryginalna liczebność próby wyniosła 19 000, ale z uwagi na przedmiot badania, z oryginalnej próby wyłączono absolwentów szkół ponadgimnazjalnych, którzy nigdy nie podjęli studiów wyższych oraz osoby aktualnie studiujące. W tak

¹ W latach 2012-2017 pracowałam w Instytucie Badań Edukacyjnych i brałam udział w opracowaniu i konsultacji opracowywanych narzędzi badawczych.

ograniczonej próbie znalazły się zarówno osoby, które rozpoczęły studia i na pewnym etapie je przerwały oraz osoby, które ukończyły studia – w sumie 3 121 osób. Do przeprowadzenia analiz użyto pakietu Stata 15.1, a regresje logistyczne zostały przeprowadzone przy użyciu polecenia *logit*.

Celem przeprowadzonych analiz ekonometrycznych było sprawdzenie, czy istnieje zależność między posiadanymi informacjami o studiach a sukcesem edukacyjnym, rozumianym jako ukończenie studiów. Na podstawie literatury postawiono następujące hipotezy badawcze:

H1: Osoby lepiej poinformowane w chwili podejmowania decyzji posiadają wyższe szanse na ukończenia studiów.

H2: Niektóre źródła informacji zwiększają szanse ukończenia studiów a inne je obniżają.

H3: Wielkość efektu zarówno poinformowania, jak i użycia poszczególnych źródeł informacji na prawdopodobieństwo ukończenia studiów różni się w zależności od wykształcenia matki badanego.

Sposób poinformowania badanych o studiach mierzony jest przy pomocy zmiennej lz – liczby źródeł informacji, z których badany czerpał wiedzę na temat oferty edukacyjnej uczelni wyższych. Zmienna ta nie mierzy bezpośrednio posiadanego przez osobę wybierającą studia zasobu informacji, nie jest bowiem wiadome jakie informacje jednostka ostatecznie zdobyła, pozwala jednak zidentyfikować osoby, które z dużym prawdopodobieństwem zebrały informacje lepszej jakości. Jak pokazują przeprowadzone w ramach niniejszej pracy wywiady z maturzystami, różne typy źródeł dostarczają różnych informacji, co oznacza, że korzystanie z wielu źródeł pozwala poszerzyć nie tylko zakres posiadanych informacji, ale także podnieść ich jakość. Zdobywane informacje różnią się stopniem szczegółowości, obiektywności oraz rzetelności, nie wszystkie są tak samo ważne przy podejmowaniu decyzji edukacyjnej, jednak im jest ich więcej, a ich źródła są bardziej zdywersyfikowane, tym większe szanse, że będzie się dobrze poinformowanym. Zmienna liczba źródeł informacji jest zmienną stworzoną na podstawie wskazywanych przez badanych źródeł z dostępnego katalogu odpowiedzi. Oznacza to, że badani nie deklarowali sami czy korzystali z 1, 3 czy 5 źródeł, lecz wskazywali, czy korzystali ze stron internetowych uczelni, albo czy zdobyli informacje na targach edukacyjnych. Wskazane źródła informacji o studiach zostały zliczone i zakodowane jako nowa zmienna – liczba źródeł informacji (lz).

Przeprowadzona analiza podzielona jest na trzy części: w pierwszym kroku sprawdzana jest zależność między poinformowaniem badanych a ukończeniem studiów, następnie zależność między korzystaniem z poszczególnych źródeł informacji a ukończeniem studiów (przy kontroli poinformowania badanych), a na koniec pierwszy i drugi krok jest powtórzony dla podgrup badanych utworzonych na podstawie wykształcenia matki.

Analizowane modele mają następującą postać:

$$grad_i = \beta_1 l_{zi} + \beta_2 X_i + \varepsilon_i$$

$$grad_i = \beta_1 info_Internet_i + \beta_2 info_ulotki_i + \beta_3 info_targi_i + \beta_4 info_rodzice_i + \beta_5 info_rowiesnicy_i + \beta_7 info_star_znajomi_i + \beta_8 info_nauczyciele_i + \beta_9 info_portale_i + \beta_{10} X_i + \beta_{11} l_{zi} + \varepsilon_i$$

$grad_i$ – ukończenie studiów przez badanego i , $grad = 0$, jeśli badany rozpoczął studia licencjackie, jednolite magisterskie lub studia magisterskie II stopnia, ale ich nie ukończył, gdy $grad=1$, to badany ukończył studia jednolite magisterskie lub studia magisterskie II stopnia),

l_{zi} – zmienna wyjaśniająca określająca stopień poinformowania w chwili wyboru studiów absolwenta i (liczba źródeł informacji wykorzystywanych przez absolwenta i przy wyborze studiów),

$info_ [nazwa \text{ źródła}]$ – zmienna zero-jedynkowa wskazująca na skorzystanie przez badanego i z danego źródła informacji,

X_i – wektor zmiennych kontrolnych dla absolwenta i (płeć, rok urodzenia, wykształcenie matki, gdy badany miał 17 lat, sytuacja ekonomiczna gospodarstwa domowego, gdy badany miał 17 lat, średnia ocen na ostatnim świadectwie) (dokładny opis w Tabeli 4).

ε_i – błąd standardowy.

3. Wyniki badań części jakościowej

Przeprowadzone wywiady pokazują, że uczniowie przywiązywali dużą wagę do wyboru studiów i chcieli podejmować świadomie decyzje o tym, gdzie i co studiować. Zgodnie z zaproponowaną przez Kahnemana (2012) klasyfikacją, do podjęcia decyzji o wyborze studiów uczniowie używali przede wszystkim Systemu 2, a więc myślenia

powolnego, analitycznego i racjonalnego. Nie oznacza to jednak, że proces podejmowania decyzji o wyborze studiów spełnia kryteria racjonalności definiowanej w podejściu neoklasycznym. Decyzjom o wyborze studiów znacznie bliżej do założeń przyjętych w teorii ograniczonej racjonalności Simona (1957), a więc działania nastawianego na osiągnięcie założonych celów przy indywidualnych ograniczeniach wynikających z niedostępnej wiedzy o studiach, ograniczeń poznawczych i trudności w określeniu swoich preferencji.

Maturzyści w chwili badania byli na różnym etapie zbierania informacji o studiach – poczynając od tych, którzy mieli bardzo mgliste pojęcie o studiach i odkładali w czasie szukanie informacji, aż po tych, którzy już sprawdzili wszelkie dostępne dane o interesujących ich kierunkach studiów i uczelniach i od dawna mieli wszystko zaplanowane z najmniejszymi szczegółami. Zarówno pierwsza, jak i druga grupa była nieliczna, natomiast większość stanowili maturzyści, którzy zebrali już część informacji, ale cały czas byli w trakcie poszukiwania nowych i weryfikowania tych zdobytych. Poszukiwanie informacji można uznać za przejaw chęci podjęcia przemyślanej decyzji, jednak nie można uznać, że uczniowie, którzy informacji nie poszukiwali, chcieli wybór studiów pozostawić przypadkowi. Decyzję o niepoświęcaniu czasu na poszukiwanie informacji można traktować jako zachowanie racjonalne z subiektywnego punktu widzenia – uczniowie niepewni, czy zdadzą egzamin maturalny, nie chcieli inwestować swojego czasu w szukanie informacji o studiach, gdyż szacowane przez nich prawdopodobieństwo porażki było na tyle wysokie, że obawiali się, że nie wykorzystają zdobytych informacji.

Konieczność zmierzenia się z nowym problemem, gdy nie posiada się wiedzy jak postąpić w danej sytuacji powoduje, że wyjściową strategią zachowania jest korzystanie z informacji najłatwiej dostępnych w najbliższym środowisku oraz analizowanie ich w sposób uproszczony (Barone i inni, 2019). Zachowanie takie było obserwowane wśród uczniów, którzy najczęściej zdobywali informacje o studiach albo w Internecie, albo wykorzystując swoją sieć społeczną. Zarówno skorzystanie z Internetu, jak i zapytanie się znajomych nie wymaga zbyt wielkiego wysiłku ani motywacji. Takie zachowanie nie oznacza jednak, że ludzie nie chcą korzystać z lepszych informacji – po prostu często nie wiedzą, jakich informacji potrzebują i są nieco zbyt leniwi, żeby sami ich poszukać, jeśli nie są one łatwo dostępne i przedstawione w przystępny sposób. Przykładowo uczniowie słysząc o istnieniu obiektywnych danych z systemu monitorowania losów absolwentów ELA, wyrażali nimi duże zainteresowanie, ale sami nie czynili kroków, żeby je znaleźć. Pokazuje to, że aby wspomóc uczniów w podejmowaniu lepszych decyzji edukacyjnych, nie wystarczy

przygotować informacji – trzeba je także dostarczyć, uświadomić, że takie informacje istnieją i że warto z nich korzystać w podejmowaniu decyzji o wyborze studiów. Bez tych dodatkowych działań, wiele osób, zwłaszcza ci, którzy prawdopodobnie najbardziej potrzebują informacji o studiach, nie sięgnie po nie.

Wielu uczniów poszukując informacji w Internecie ograniczało się do zapoznania się z najbardziej podstawowymi danymi o studiach, czyli ofertą uczelni i zasadami rekrutacji, stosując przy tym bardzo podstawowe techniki wyszukiwania, nie zwracając uwagi na rzetelność źródeł. Maturzyści najczęściej deklarowali, że szukają informacji w Internecie odwiedzając strony internetowe uczelni, rzadziej fora internetowe, prawie nikt nie wspominał o portalach społecznościowych lub innych stronach internetowych, jako źródłach wiedzy o studiach. Niektórzy skarżyli się na niezrozumiały język używany na stronach uczelni, zwłaszcza w kontekście informacji, jakiego rodzaju prace można wykonywać po ukończeniu kierunku studiów. Przedstawione na stronach uczelni informacje dotyczące perspektyw zawodowych wynikających z ukończenia studiów, były też często odbierane przez uczniów jako materiały marketingowe, przez co wzbudzały nieufność. Maturzyści równie sceptycznie podchodzili do rankingów uczelni. Dla niektórych rankingi były dodatkowym źródłem informacji o studiach, jednak o niewielkim wpływie na ocenę rozważanych opcji wyboru. Część uczniów posiadająca doświadczenie w korzystaniu z rankingów przy wyborze liceum, uznawała, że miejsce uczelni w rankingu nie odzwierciedla jakości kształcenia, a przez to nie pomaga w podjęciu lepszych decyzji edukacyjnych. Maturzyści wykazywali szczególną preferencję wobec informacji pochodzących z sieci społecznej, zwłaszcza od osób, które aktualnie studiowały na rozważanych przez nich uczelniach bądź kierunkach studiów. Zbierali w ten sposób indywidualne opinie o studiach, np. o poziomie trudności, bądź o tym, jak interesujący jest program studiów, czyli informacje, które z uwagi na swój jakościowy charakter, są po pierwsze mało atrakcyjne dla części uczniów, gdy prezentowane są w formie ilościowej, a po drugie – niedostępne w polskim systemie szkolnictwa wyższego. W czasie, gdy odbywało się badanie, większość uczelni jeszcze nie organizowała dni otwartych, ale wszelkie możliwości porozmawiania z osobami aktualnie studiującymi, jak odwiedziny absolwentów czy targi edukacyjne, były bardzo pożądane przez maturzystów. Większość uczniów bardzo negatywnie oceniała wsparcie szkół w przygotowaniu do podjęcia decyzji o wyborze studiów, zarówno jeśli chodzi o doradztwo edukacyjno-zawodowe, które miało charakter incydentalny i nie poszerzało posiadanych przez uczniów informacji dotyczących uczelni, kierunków studiów, możliwości zawodowych, czy sposobów wyboru studiów, jak

i wsparcie nauczycieli, którzy jedynie czasami, z własnej inicjatywy wykazywali zainteresowanie planami uczniów, jednak nie wspierali w procesie wyboru studiów. Rodzice nie byli traktowani przez badanych jako źródło informacji, ale często doradzali, na jakie aspekty studiów zwracać uwagę i zapewniaли wsparcie emocjonalne. Uczniowie z rodzin, w których rodzice nie mieli wyższego wykształcenia, w mniejszym stopniu mogli liczyć na porady ze strony rodziców ze względu na ich inne doświadczenia edukacyjne. Uczniowie nie wskazywali mediów (gazet, telewizji, radia) jako źródła informacji o studiach. Chociaż dla części uczniów wybór studiów nie był prostym zadaniem, uczniowie nie potrafili powiedzieć jakich informacji im brakuje, czy czego nie mogli znaleźć, chociaż tego poszukiwali. Decyzję o wyborze studiów podejmowali po raz pierwszy w życiu, więc często nie wiedzieli, na co w ogóle należy zwracać uwagę wybierając studia, a w związku z tym, jakich informacji poszukiwać.

Różne źródła dostarczają różnych informacji o studiach. O ile informacje zamieszczone na stronach uczelni pomagają przede wszystkim wyodrębnić możliwe opcje wyboru, to jednak zazwyczaj są dla uczniów mało użyteczne do oceny tych opcji, nie dostarczają także wiedzy o tym jak podejmować decyzje o wyborze uczelni i kierunku studiów. Podsumowanie typów źródeł informacji oraz rodzajów dostarczanych informacji i ich roli w podejmowaniu decyzji edukacyjnych znajduje się w Tabeli 1.

Tabela 1 Typ źródła a rodzaj dostarczanych informacji oraz ich rola w podejmowaniu decyzji

Typ źródła	Rodzaj informacji	Rola informacji w podejmowaniu decyzji
Strony internetowe uczelni	Informacje dotyczące rekrutacji (wymagane przedmioty maturalne, sposób obliczania punktów rekrutacyjnych); informacje o programie studiów, informacje o możliwościach zawodowych po studiach.	Wyodrębnienie opcji wyboru.
Fora internetowe	Informacje o zadowoleniu studentów ze studiów, poziomie trudności, informacje o zarobkach.	Ocena opcji wyboru.
Rankingi	Informacje odzwierciedlające poziom umiejętności przyjmowanych studentów, prestiż, jakość nauczania.	Uzupełniająca ocena opcji wyboru.
Sieć społeczna	Informacje o zadowoleniu studentów ze studiów, poziomie trudności, informacje o programie nauczania, wykładowcach, atmosferze na	Ocena opcji wyboru.

	studiach, możliwościach zawodowych.	
Rodzice	Informacje dotyczące dopasowanie kierunku studiów do osobowości i zainteresowań, informacje o rynku pracy i zawodach, informacje dotyczące praktycznych względów studiowania (np. dojazd).	Kryteria wyboru studiów.
Nauczyciele	Informacje o poziomie trudności studiów; informacje o kierunkach kształcenia.	Uzupełniająca ocena opcji wyboru.
Doradcy zawodowi	Informacje o mocnych i słabych stronach, predyspozycjach.	Identyfikacji własnych zainteresowań do wyodrębnienia opcji wyboru (tylko w przypadku kilku indywidualnych sesji).
Media	-	Nieistotna.
Portale społecznościowe	-	Nieistotna.

Źródło: opracowanie własne.

Nie ma wątpliwości co do tego, że maturzyści dostrzegali zależność między wyższym wykształceniem a lepszymi możliwościami na rynku pracy. Uczniowie patrzyli na edukację wyższą jak na inwestycję – wszyscy łączyli studia z przyszłą pracą zawodową, a pojedynczy uczniowie używali nawet typowo inwestycyjnych pojęć, analizując czy dane studia „opłacają się”, czy się „zwróca”. Jednak inwestycja ta była postrzegana w bardzo ogólnych kategoriach, głównie przez pryzmat posiadania wyższego wykształcenia, które zapewnia lepsze możliwości na rynku pracy niż wykształcenie średnie. Chociaż niektórzy uczniowie zdawali sobie sprawę, że ukończenie pewnych kierunków zapewnia lepsze perspektywy na rynku pracy niż ukończenie innych, to jednak podejście wszystkich uczniów do wyboru studiów było dalekie od starannej analizy kosztów i korzyści każdej opcji. Maturzyści zazwyczaj nie wiedzieli, ile zarabiają absolwenci kierunków, na których zamierzali podjąć kształcenie, wskazując bardzo ogólnie, np. że zarabiają „kilka tysięcy”. Uczniowie w ogóle nie wspominali o kosztach kształcenia, gdyż prawie wszyscy planowali studiować dziennie na publicznych uczelniach, a więc postrzegali edukację wyższą jako bezpłatną, nie analizując kosztów utraconych zarobków. Pytani o to, jak zamierzają się utrzymać podczas studiów, wskazywali na pomoc rodziców, niechętnie myśląc o podjęciu pracy zarobkowej. W tym kontekście studia postrzegane były jako pewne przedłużenie okresu dzieciństwa, gdzie aspekty ekonomiczne nie odgrywają większego znaczenia. U niektórych maturzystów widoczne były działania mające na celu minimalizowanie ryzyka nieukończenia studiów, poprzez dobór uczelni i kierunków stosownie do swoich umiejętności, to jest niezbyt

trudnych, aby móc zdobyć sygnał na rynku pracy – dyplom uczelni wyższej. W wypowiedziach uczniów nie było stwierdzeń sugerujących konsumpcyjny stosunek do edukacji przejawiający się kierowaniem się przy wyborze takimi kryteriami jak wygląd budynków, fizyczne warunki kształcenia, czy podejście uczelni do studenta. Znacznie ważniejsza była jakość kształcenia, co również pokazuje inwestycyjny charakter decyzji o wyborze studiów.

Uczniowie z bardziej wykształconych rodzin częściej prezentowali w swoich wypowiedziach przekonania zgodne z założeniami teorii kapitału ludzkiego, tj. wierzyli, że na studiach rozwiną się, zdobędą wiedzę i umiejętności, które będą mogli wykorzystać na rynku pracy. Najważniejszym kryterium wyboru studiów były zainteresowania, często pielęgnowane od dzieciństwa, przez co decyzja o wyborze studiów nie wymagała zdobycia aż tylu nowych informacji i rozważenia wielu opcji, jak miało to miejsce w przypadku osób pochodzących z rodzin, w których rodzice nie mieli wyższego wykształcenia. Traktowanie dyplomu jako sygnału wysyłanego na rynku pracy silniej zaznaczało się w narracjach uczniów z mniej wykształconych rodzin, którzy częściej zwracali uwagę na wymagania stawiane przez pracodawców oraz bardziej przywiązywali uwagę do formalnego potwierdzenia kwalifikacji („zdobycia papieru”, wpisu do CV) niż do samego procesu rozwijania nowych umiejętności i zdobywania wiedzy. Wszyscy uczniowie, niezależnie od pochodzenia społecznego, musieli mierzyć się z presją zdobycia wyższego wykształcenia, co dobrze ilustruje teorię konkurencji o miejsca pracy Lestera Thurowa (1975). Nawet uczniowie, którym nauka sprawiała trudności uważali, że muszą iść na studia, gdyż w przeciwnym wypadku, będą mieć problemy ze znalezieniem pracy.

Płeć wydaje się nie mieć żadnego wpływu na sposób zbierania informacji o studiach, korzystanie z poszczególnych źródeł informacji, potrzeby informacyjne, czy też sam sposób podejmowania decyzji edukacyjnej i stosunek do kształcenia. Jedyne różnice jakie zaobserwowano, to konieczność mierzenia się dziewcząt ze stereotypami płciowymi odnośnie kierunków odpowiednich dla kobiet. Dwie maturzystki wspomniały o zmianie swoich planów ze względu na opinie rodziców, że wybrany kierunek bądź uczelnia, nie są odpowiednie dla kobiety. Zawody stereotypowo postrzegane jako przeznaczone dla mężczyzn, wiążą się z wyższymi zarobkami niż zawody postrzegane jako typowo kobiece, co pokazuje, że nawet gdy niektóre kobiety kierując się swoimi zainteresowaniami chcą wybrać lepiej płatne kariery, muszą mierzyć się z opinią środowiska, często najbliższych im osób, że to dla nich nieodpowiedni wybór i ścieżka zawodowa, której nie dadzą rady podolać. W związku z tym,

że wywiady zostały przeprowadzone w stolicy, a obie uczennice chodziły do dobrych liceów, skala tego zjawisko w mniejszych miejscowościach i słabszych szkołach jest zapewne znacznie większa.

Bez względu na pochodzenie społeczne, uczniowie preferowali studiowanie na uczelniach publicznych, na studiach dziennych. Nie zaobserwowano procesów autoselekcji uczniów z rodzin o niższym kapitale kulturowym poprzez eliminowanie z opcji wyboru uczelni postrzeganych jako zbyt prestiżowe, zjawiska często opisywanego w badaniach brytyjskich. Sposób wyboru kierunków studiów był jednak silnie zróżnicowany w zależności od pochodzenia uczniów. Maturzyści pochodzący z wykształconych rodzin w większości nie mieli problemów z podjęciem decyzji, jaki kierunek wybrać, a ich głównym kryterium wyboru były zainteresowania o charakterze akademickim. Uczniowie z rodzin bez tradycji kształcenie wyższego mieli albo niesprecyzowane zainteresowania, albo zainteresowania o charakterze zawodowym, które nie zawsze pokrywały się z ofertą uczelni wyższych. Powodowało to większą niepewność uczniów z tej grupy, w jaki sposób wybrać kierunek studiów oraz konieczność poszukiwania informacji, jaki rodzaj wiedzy przekazywany jest na różnych kierunków studiów i jak zdobyta wiedza i umiejętności mogą być wykorzystane na rynku pracy. Brak sprecyzowanych zainteresowań sprawia, że uczniowie z mniej wykształconych rodzin muszą poświęcić więcej czasu na poszukiwanie informacji o studiach. Są przez to bardziej narażeni na podjęcie kształcenia na kierunku, który okaże się dla nich nieciekawym i który przez to będą chcieli przerwać.

4. Wyniki badań części ilościowej

Przeprowadzone analizy potwierdzają postawioną hipotezę (H1), że lepiej poinformowani uczniowie dokonują lepszych (z indywidualnego punktu widzenia) decyzji edukacyjnych, dzięki czemu częściej kończą podjęte studia (Tabela 2). Wielkość uzyskanego efektu liczonego metodą *Marginal Effects at the Means* dla zmiennej *lz* mierzącej poinformowanie uczniów pokazuje, że zmiana liczby źródeł informacji o 1, zwiększa prawdopodobieństwo ukończenia studiów dla przeciętnego badanego z próby o 3,8 pp. Korzystanie z wielu źródeł informacji ma większe znaczenie niż używanie jakiegoś konkretnego źródła, ale uzyskane wyniki wskazują, że czerpanie informacji o studiach z niektórych źródeł, tj. z ulotek i informatorów, od rówieśników oraz z portali społecznościowych obniża prawdopodobieństwo ukończenia studiów (Tabela 3). Potwierdza to częściowo hipotezę (H2) o zróżnicowanym związku między poszczególnymi źródłami

informacji a ukończeniem studiów. Powyższy wynik można interpretować w ten sposób, że źródła te nie tylko nie pomagają podejmować lepszych decyzji, lecz pełnią wręcz funkcję dezinformującą, prowadząc do nietrafionych wyborów edukacyjnych skutkujących przerwaniem studiów. Wyniki modelu bez uwzględnienia liczby używanych źródeł informacji, sugerują jednak, że niektóre źródła mogą dostarczać lepszych informacji niż inne. Są nimi: strony internetowe uczelni, targi i dni otwarte uczelni, nauczyciele oraz rodzice. W kontekście teorii kapitału społecznego i czerpania najważniejszych informacji z sieci społecznej, ciekawe jest, że czerpanie informacji od starszych znajomych w żadnym z modeli nie miało pozytywnego i istotnego wpływu na ukończenie studiów.

Tabela 2 Wyniki regresji logistycznej (wartość współczynników i błędów standardowych) dla modeli 1-6

Zmienna	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
lz	.2626386*** (.0345514)	.2656041*** (1.05969)	.2965351*** (.0362254)	.2694425*** (.038997)	.2549922*** (.0393632)	.233844*** (.0418549)
plec (kobieta)		1.059598*** (.0876203)	1.122503*** (.0899786)	1.22101*** (.0980573)	1.206751*** (.0999782)	1.007553*** (.1080711)
wiek			.2804632*** (.0195905)	.316938*** (.0216645)	.3220899*** (.0221536)	.3149923*** (.0237788)
edu_m (średnie)				.7121979*** (.1068203)	.6135885*** (.1093701)	.5781705*** (.1171629)
edu_m (wyższe)				1.266246*** (.1535842)	1.120151*** (.162016)	.9494797*** (.1732621)
syt_mat (Musieliśmy odmawiać sobie wielu rzeczy)					1.145268** (.4664909)	.8724486 (.5467833)
syt_mat (Na co dzień pieniędzy starczało, ale nie stać nas było na większe wydatki)					.9334352** (.4419127)	.575588 (.523582)
syt_mat (Pieniądzy starczało na wszystkie wydatki)					1.453934*** (.4490895)	.9359365* (.5302368)
syt_mat (Byliśmy zamożni, nie musieliśmy oszczędzać)					1.256581** (.5935562)	.9616046 (.6861719)
sred (3,51-4,0)						.7441621*** (.2082207)
sred (4,01-4,5)						1.415101***

						(.2053418)
sred (powyżej 4,51)						2.022677*** (.2309165)
stala	.4041037*** (.081781)	-.1626494* (.094083)	-7.784945*** (.5439739)	-9.230649*** (.6106422)	-10.36487*** (.7779835)	-10.83756*** (.8787145)
N	2 971	2 971	2 966	2 783	2 683	2 495

Istotność statystyczna ***0.001, **0.05, *0.1

Tabela 3 Wyniki regresji logistycznej (wartość współczynników i błędów standardowych) dla modeli 7-12

Zmienna	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13
info_Internet	.4426802*** (.0865333)	.4148071*** (.0890615)	.5406396*** (.0939055)	.3648983*** (.1018759)	.3742319*** (.1035434)	.4045333*** (.1111301)	-.0093532 (.172514)
info_ulotki	.1088978 (.089876)	.077866 (.0924018)	.0448056 (.0964902)	-.0348176 (.1033008)	-.0219716 (.1049444)	-.0850005 (.1131972)	-.5477141** (.1847973)
info_targi	.5450218*** (.0979876)	.5801645*** (.1006321)	.6375639*** (.1049331)	.5728413*** (.1133622)	.4951309*** (.1155879)	.415795*** (.1235077)	-.0331265 (.1881484)
info_rodzice	.5718709*** (.1464354)	.5807923*** (.149823)	.5849357*** (.1552404)	.5228** (.1728935)	.520105** (.1761658)	.5063086** (.183754)	-.0591433 (.2536327)
info_rowiesnicy	.1122368 (.1030527)	.0923433 (.106114)	.1171156 (.1102944)	.0969906 (.1175507)	.1048666 (.1202095)	.1049052 (.1281297)	-.3506277* (.1927784)
info_starsi_znaj	.1186206 (.1056862)	.1488809 (.1083998)	.1785878 (.1131585)	.1047676 (.119245)	.0941346 (.1206131)	.1652325 (.129847)	-.2812248 (.1921474)
info_nauczyciele	.5196187*** (.1323283)	.5078281*** (.1353488)	.4750593*** (.139894)	.552099*** (.1535525)	.5168674*** (.1551477)	.4086002** (.161667)	-.0521491 (.217672)
info_portale	-.1534656 (.1372682)	-.1038858 (.1418204)	.0491643 (.1490927)	.1236206 (.1633894)	.1058658 (.1651227)	.0404694 (.175327)	-.4400489* (.232009)
plec (kobieta)		1.057006*** (.0861881)	1.123517*** (.0907565)	1.227107*** (.0987922)	1.208815*** (.1006021)	1.00835*** (.1087724)	1.016542*** (.1090391)
wiek			.2850935*** (.0199449)	.3203798*** (.0219423)	.3252642*** (.0224195)	.3188665*** (.0240344)	.3214331*** (.0242095)
edu_m (średnie)				.705164*** (.1078962)	.6026678*** (.1105104)	.572942*** (.1184747)	.5729919*** (.1187376)
edu_m (wyższe)				1.241422*** (.1551991)	1.103033 (.1628668)	.9499967*** (.1743783)	.9575035*** (.175051)

synt_mat (Musieliśmy odmawiać sobie wielu rzeczy)					1.030582** (.4687743)	.8198594 (.5538334)	.8633751 (.552781)
synt_mat (Na co dzień pieniędzy starczało, ale nie stać nas było na większe wydatki)					.832713* (.4435354)	.5354231 (.5303205)	.5995761 (.5289865)
synt_mat (Pieniądzy starczało na wszystkie wydatki)					1.33642** (.4515063)	.875445* (.5374149)	.9235368* (.5358448)
synt_mat (Byliśmy zamożni, nie musieliśmy oszczędzać)					1.190856** (.6005561)	.9649359 (.6974337)	1.034371 (.6945106)
sred (3,51-4,0)						.7325535*** (.2091974)	.7249415*** (.2101896)
sred (4,01-4,5)						1.432407*** (.2059356)	1.441*** (.2069116)
sred (powyżej 4,51)						2.00687*** (.23167)	2.001432*** (.2326777)
lz							.4426063** (.1401637)
stała	.35277945*** (.0866658)	-.1944115** (.0985963)	-7.982084*** (.5577418)	-9.288846*** (.6210973)	-10.31958*** (.7873996)	-10.8918*** (.8908251)	-11.07852*** (.8957736)
N	2 971	2 971	2 966	2 783	2 683	2 495	2 495

Istotność statystyczna ***0.001, **0.05, *0.1

Wyniki modeli dla podgrup badanych w zależności od wykształcenia matki (Tabela 4) pokazują zróżnicowaną wielkość efektu zmiennej *lz*, potwierdzając postawioną hipotezę (H3) o różnym wpływie poinformowania badanych na szanse ukończenia studiów w zależności od pochodzenia społecznego. Poinformowanie badanych najbardziej podnosi szanse ukończenia studiów wśród badanych, których matka miała wykształcenie podstawowe, niższe lub średnie zawodowe. Także negatywny efekt korzystania z ulotek i informatorów, od rówieśników oraz z portali społecznościowych jest bardzo silny w podgrupie osób z najniższym poziomem wykształcenia matki, a w pozostałych podgrupach dwa ostatnie źródła informacji oraz zmienna mierząca poinformowanie uczniów, nie są istotne statycznie.

Ulotki i informatory uczelni pełnią funkcję informacji marketingowej, ich celem jest zachęcenie przyszłych studentów do podjęcia wybranych studiów. Przekazywane w ten

sposób informację mogą prowadzić do niesatysfakcjonujących wyborów ze względu na typ przekazywanej informacji, która nie jest kluczowa w wybraniu uczelni i kierunku studiów lub nieprawdziwie informację. Na przykład jeśli uczeń postanowi kierować się informacjami z ulotek dotyczącymi niskich kosztów kształcenia czy wysokich stypendiów, to chociaż informacja o kosztach jest bardzo ważna w kontekście podejmowanej decyzji o inwestycji w wykształcenie, to na pewno nie jest wystarczająca do podjęcia satysfakcjonującej decyzji. Ulotki i uczelniane informatory mogą także zachęcać do podjęcia studiów podając nieprawdziwe informacje używając haseł reklamowych, za którymi nie stoją żadne dane, np. „Najwyższa jakość studiów 2015”, „Zmień swoją przyszłość”, „Nasi absolwenci znajdują pracę”. Czerpanie informacji od rówieśników oraz z portali społecznościowych w przypadku uczniów, których matka miała najniższy poziom wykształcenia, może obniżać szanse na ukończenie studiów, prawdopodobnie dlatego, że uczniowie ci przyjaźnią się z osobami o podobnym pochodzeniu społecznym, a więc mającymi podobnie niewiele rozeznania w edukacji wyższej. W tym kontekście nieco zaskakujące może być, że czerpanie informacji o studiach od rodziców w przypadku tej grupy uczniów podnosi prawdopodobieństwo ukończenia studiów, chociaż ci rodzice z uwagi na swoją własną ścieżkę edukacyjną i status społeczno-ekonomiczny, nie posiadają wiedzy o szkolnictwie wyższym i możliwych sposobach podejmowania decyzji edukacyjnych. W kontekście przeprowadzonych wywiadów z maturzystami można to interpretować jako motywowanie dziecka do wyboru „dobrych studiów”, które pomogą dokonać awansu społecznego i uniknąć często trudnych warunków pracy i problemów ze znalezieniem zatrudnienia, których doświadczyli rodzice. Tacy uczniowie mogą czuć się bardziej zmotywowani zarówno do dokonania dobrego wyboru studiów, jak i do ich ukończenia, ze względu na nadzieje pokładane przez rodziców, którzy pragną dla swojego dziecka lepszej przyszłości.

Tabela 4 Wyniki regresji logistycznej (wartość współczynników i błędów standardowych) dla modeli 6a-6c i 13a-13c

Zmienna	Model 6a	Model 6b	Model 6c	Model 13a	Model 13b	Model 13c
	Wykształcenie matki - podstawowe, niższe lub średnie zawodowe	Wykształcenie matki - średnie	Wykształcenie matki - wyższe	Wykształcenie matki - podstawowe, niższe lub średnie zawodowe	Wykształcenie matki - średnie	Wykształcenie matki - wyższe
plec (kobieta)	.9676747**	1.05486***	.8527391**	1.01187***	1.086889***	.8999222**

	(.1772966)	(.1560267)	(.3174855)	(.1817764)	(.1586229)	(.3305158)
wiek	.25002*** (.0386086)	.3413154*** (.0350039)	.4010396*** (.069909)	.2445477*** (.0400253)	.3437301*** (.0354251)	.4518245*** (.0763776)
synt_mat (Musieliśmy odmawiać sobie wielu rzeczy)	-.6167418 (.9528795)	.040061 (1.172105)		-.8614483 (.9850619)	.0113873 (1.18226)	
synt_mat (Na co dzień pieniędzy starczało, ale nie stać nas było na większe wydatki)	-.8219941 .9281097	-.2561212 (1.149358)		-1.001006 (.9565267)	-.2892834 (1.159905)	
synt_mat (Pieniądzy starczało na wszystkie wydatki)	-.7449253 (.9507194)	.1358346 (1.155468)	.5821409* (.3162314)	-.9373153 (.980614)	.1101777 (1.165841)	.5580203* (.3334398)
synt_mat (Byliśmy zamożni, nie musieliśmy oszczędzać)	-1.304028 (1.487972)	1.05353 (1.407437)	.1254174 (.7072548)	-1.296611 (1.550155)	1.029411 (1.421118)	.3213557 (.7412833)
sred (3,51-4,0)	.6011124** (.3160583)	1.221506*** (.3102821)		.6847811** (.3268768)	1.220835*** (.3136181)	
sred (4,01-4,5)	1.243218*** (.3068181)	1.811759*** (.3075444)	.8820937** .3496642	1.318396*** (.3162801)	1.826419*** (.3109361)	.997354** (.3855554)
sred (powyżej 4,51)	2.075764*** (.3632015)	2.239787*** (.3408629)	1.624463*** .4263633	2.169674*** (.3741935)	2.228086*** (.3439685)	1.415404** (.4503595)
lz	.2212572** (.0751371)	.2238244*** (.0583047)	.2438695** (.1083853)	.6852691** (.2682871)	.1844988 (.1845208)	.6675091 (.451693)
info_Internet				-.2293335 (.3221235)	.1613893 (.2348446)	.255019 (.5523164)
info_ulotki				-.7858859** (.3481957)	-.2852487 (.2468926)	-1.104147** (.5834573)
info_targi				-.3168492 (.3321129)	.1293835 (.2615664)	.6484598 (.6213807)
info_rodzice				.9720803* (.5782259)	.036781 (.3553355)	-.9805966 (.6484607)
info_rowiesnicy				-.7463511** (.3390532)	.0593478 (.274512)	-.5976357 (.5957123)
info_starsi_znaj				-.4180423 (.3443302)	-.0623915 (.2660736)	-.7730396 (.5951746)
info_nauczyciele				-.4788111 (.3746085)	.4937361 (.3132226)	-.3593554 (.6790085)

info_portale				-1.006525** (.4231749)	.1523896 (.3222682)	-.8872733 (.705183)
stała	-7.485444*** (1.448978)	-10.51597*** (1.555192)	-11.05036*** (1.932841)	-7.352116*** (1.487018)	-10.60302*** (1.575026)	-12.57481*** (2.132301)
N	734	1 295	432	734	1 295	432

Istotność statystyczna ***0.001, **0.05, *0.1

5. Wnioski

Badania przeprowadzone w innych krajach pokazują, że wiele osób podejmujących decyzje edukacyjne posiada niedoskonałe informacje odnośnie kosztów i korzyści z wykształcenia, co wpływa na nieoptymalne decyzje edukacyjne. Nie ma w Polsce badań pokazujących skalę niedoinformowania uczniów i celem tej analizy nie było jej zmierzenie, ale biorąc pod uwagę takie czynniki jak niski dostęp do doradztwa zawodowego, brak standaryzacji informacji o studiach na stronach uczelni, ograniczony dostęp do informacji o jakości kształcenia i zapotrzebowaniu pracodawców na osoby legitymujące się wyższym wykształceniem w określonych dziedzinach można przyjąć, że osoby podejmujące decyzje edukacyjne często posiadają niedoskonałe i niekompletne informacje o edukacji wyższej. Badania eksperymentalne przeprowadzone w innych krajach pokazują, że dostarczając uczniom informacji o korzyściach z kształcenia można doprowadzić do zwiększenia wkładanego wysiłku w edukację oraz wpłynąć na wybory kierunków kształcenia, chociaż samo dostarczanie informacji nie jest skutecznym środkiem do podniesienia wskaźnika skolaryzacji na poziomie edukacji wyższej z uwagi na inne znaczące bariery (np. finansowe) i czynniki wpływające na tę decyzję. Niski wskaźnik osób przedwcześnie kończących edukację w Polsce oraz wysoki wskaźnik skolaryzacji na poziomie wyższym świadczą o wysokiej motywacji do kształcenia, ale powyższe wnioski z interwencji informacyjnych mogłyby zostać zastosowane w Polsce do zmiany struktury wybieranych kierunków kształcenia. Dostarczanie wysokiej jakości informacji o zróżnicowaniu korzyści z kształcenia mogłoby skłonić część uczniów do wybierania kierunków studiów kształcących umiejętności, które są kluczowe dla rozwoju polskiej gospodarki.

Osoby pochodzące z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym częściej podejmują suboptymalne decyzje edukacyjne i mimo posiadanych możliwości intelektualnych, rzadziej wybierają ścieżki kształcenia, które zapewniłyby im lepszą pozycję zawodową w przyszłości. Przeprowadzone w innych krajach badania eksperymentalne

pokazują, że uczniowie z mniej wykształconych rodzin są często mniej poinformowani niż ich rówieśnicy, ale w związku z tym, gdy dostarcza się im lepszych informacji o kosztach i korzyściach z kształcenia, wykazują się większą responsywnością w zmianie preferencji. W Polsce wykształcenie rodziców również różnicuje podejmowane decyzje o wyborze uczelni, trybu i kierunku studiów, a także jak przedstawiono w wynikach badania jakościowego, wpływa na zasób posiadanych informacji o różnych kierunkach studiów i możliwych ścieżkach zawodowych oraz na sposób wyboru kierunku studiów. Dostarczanie uczniom lepszej jakości informacji o studiach mogłoby zmniejszyć związek wykształcenia rodziców z decyzjami edukacyjnymi obserwowanymi w polskim systemie, np. zachęcić uczniów z mniej wykształconych rodzin do wyboru lepszych uczelni i ambitniejszych programów kształcenia. Kobiety chociaż ogólnie częściej inwestują w rozwój kapitału ludzkiego, to rzadziej niż mężczyźni wybierają kierunki kształcenia, które wiążą się z wysokimi zarobkami, co stanowi jedną z przyczyn różnic w zarobkach kobiet i mężczyzn. Przewyciężenie stereotypów płciowych nie jest prostym zadaniem, ale uświadomienie młodym kobietom, że kierunki często postrzegane jako kobiece prowadzą do gorszych perspektyw na rynku pracy, mogłoby chociaż w pewnym stopniu zmienić strukturę wyborów kierunkowych kobiet.

Wyniki stworzonych modeli regresji logistycznej pokazują, że istnieje związek między posiadaniem lepszych informacji a wyższymi szansami ukończenia studiów, czyli podjęciem lepszej z indywidualnego punktu widzenia decyzji. Pokazuje to, że dostarczając uczniom rzetelne informacje o studiach można spodziewać się obniżenia odsetka osób porzucających studia i zmieniających kierunek kształcenia. Najwyższa zależność między posiadanymi informacjami a szansami na ukończenie studiów uzyskiwana jest w grupie uczniów, których matka miała wykształcenie podstawowe, niższe lub średnie zawodowe, co pokazuje, że to przede wszystkim uczniowie z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym mogą skorzystać na lepszym przygotowaniu do wyboru studiów. Wyniki przeprowadzonych analiz sugerują, że nie wszystkie źródła pozwalają na zdobycie równie ważnych informacji o studiach. Czerpanie informacji o studiach z ulotek, od rówieśników i z portali społecznościowych dla uczniów pochodzących z rodzin o niższym statusie społecznym obniża szanse ukończenia studiów, co może świadczyć o dezinformującej roli tych źródeł. Pokazuje to, jak ważne jest, aby szkoły wskazywały uczniom, jakie źródła informacji są rzetelne, a do jakich należy podchodzić z ostrożnością oraz jak ważne jest weryfikowanie zebranych informacji. Przeprowadzone analizy dają pewne podstawy do wyciągnięcia

wniosków, że czerpanie informacji o studiach ze stron internetowych uczelni, od rodziców, nauczycieli i z targów edukacyjnych może zwiększać szanse na podjęcie satysfakcjonującej decyzji.

Poprawa jakości posiadanych informacji nie jest panaceum na wszystkie problemy związane z konsekwencjami nietrafionych decyzji edukacyjnych, ale jest bardzo obiecującym narzędziem polityki edukacyjnej, które może niektóre z tych problemów częściowo rozwiązać. Co ważne, dostarczanie lepszych informacji pozwala na podejmowanie lepszych wyborów edukacyjnych bez ingerencji w wolność wyboru jednostki. Państwo więc nie tyle próbuje wpłynąć na wybory, co tworzy takie jego ramy, w których informacje są łatwo dostępne, co służy zarówno jednostce, jak i społeczeństwu. Wydatki na stworzenie i dostarczenie lepszych informacji o studiach należy zatem postrzegać w kategoriach inwestycji, która przyniesie w przyszłości liczne korzyści. Dużą zaletą informowania jako narzędzia polityki edukacyjnej jest możliwość rozwiązania kilku problemów jednocześnie, np. dostarczając uczniom prognoz o branżach, które będą się rozwijały w najbliższych latach można nie tylko częściowo dostosować strukturę wyborów studiów do zapotrzebowania na przyszłe kompetencje, ale np. zwiększyć także mobilność społeczną poprzez zachęcenie uczniów z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym do podjęcia studiów na kierunkach, które pozwolą im znaleźć lepsze prace.

Większość uczniów pragnie podjąć przemyślane decyzje o wyborze studiów i chciałaby o wybranych uczelniach i kierunkach studiów wiedzieć więcej. To, że uczniowie wielu informacji nie posiadają, nie wynika tylko z niewielkiego zakresu dostępnych informacji o studiach w polskim systemie, czy niechęci do włożenia wysiłku w szukanie informacji, ale często z braku świadomości, jakich informacji i gdzie należy szukać. Analiza wywiadów z maturzystami wskazuje możliwe kierunki udoskonalenia systemu podejmowania decyzji o wyborze kierunku studiów. Kluczowe jest jednak przypisanie odpowiedzialności jednej instytucji za koordynację tego procesu. Maturzyści znajdują się między etapem kształcenia, za który odpowiada Ministerstwo Edukacji Narodowej a etapem, za który odpowiada Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Niewątpliwie najlepiej byłoby, gdyby obie instytucje opracowały wspólną politykę wspierania wyborów edukacyjnych, jednak z uwagi na to, że proces przygotowania i zbierania informacji powinien zacząć się na długo przed tym, zanim uczniowie opuszczą mury szkoły średniej, liderem tego procesu powinno być MEN.

Uczniowie mogą mieć różne podejście do tego, co jest dla nich najważniejsze przy wyborze studiów, ale niektórzy nawet nie zdają sobie sprawy, że warto rozważyć pewne

charakterystyki. Zadaniem szkoły powinno być wyposażenie uczniów w wiedzę, jakie aspekty studiów analizować, gdzie tych informacji szukać, ale przede wszystkim uświadomienie uczniom, że informacji o studiach warto poszukiwać i należy zacząć ten proces odpowiednio wcześniej. Szkoła średnia powinna niwelować nierównomierne przygotowanie uczniów do podejmowania decyzji edukacyjnych wynikające z różnic środowiska społecznego, w jakim przyszło im dorastać. Dostarczać nie tylko wiedzy o samym procesie wyboru studiów, ale także rozwijać kompetencje potrzebne do jego dokonania. Podniesienie poziomu poinformowania uczniów nie nastąpi jednak bez dobrej jakości doradztwa zawodowego w szkołach. Doradztwa, które nie ogranicza się do pojedynczego, 45-minutowego spotkania w ostatniej klasie liceum czy technikum, ale jest zaplanowanym procesem rozłożonym w czasie prowadzonym przez specjalistów. Wprowadzone niedawno zmiany prawne w obszarze doradztwa edukacyjno-zawodowego można uznać za pozytywne, gdyż w założeniu prowadzą do zwiększenia dostępności do doradztwa w szkołach. Ważna jest jednak także jakość tej usługi – doradztwo zawodowe nie może ograniczać się jedynie do identyfikacji mocnych i słabych stron uczniów, ale powinno dostarczać szerokiej wiedzy o możliwych karierach zawodowych i umiejętnościach, które są w nich kluczowe oraz wskazywać kierunki studiów, które kształcą te umiejętności. Wyzwaniem, ale i koniecznością ze względu na dynamicznie zachodzące zmiany na rynku pracy jest wyjście poza wąsko rozumiane zawody na rzecz umiejętności i kompetencji, które są konieczne do wykonywania określonych prac. Uczniowie różnią się potrzebami informacyjnymi, dlatego ważne jest, aby ci, którzy mają szczególne problemy z dokonaniem wyboru, mieli możliwość skorzystania z indywidualnych bezpłatnych zajęć z doradcą zawodowym.

Nauczyciele obok rodziców są dorosłymi osobami, z którymi młodzi spędzają najwięcej czasu, dlatego nawet jeśli doradztwo edukacyjno-zawodowe nie leży w zakresie ich obowiązków powinni być merytorycznie przygotowani do wspierania uczniów w tym trudnym dla nich procesie. Nie chodzi o to, żeby nauczyciel posiadał wiedzę i umiejętności doradcy zawodowego, ale z uwagi na to jak silnie może oddziaływać na wybory edukacyjne uczniów, nie może kierować się jedynie własnymi doświadczeniami życiowymi przestrzegając przed karierą nauczyciela. Nauczyciel pełniący funkcję wychowawcy powinien zachęcać uczniów do zastanawiania się nad wyborem studiów odpowiednio wcześniej, wskazywać uczniom, gdzie mogą szukać informacji o studiach, do kogo mogą się zwrócić o pomoc, uwrażliwiać na kwestię rzetelności informacji oraz zachęcać do weryfikowania jednej informacji w wielu źródłach. Wreszcie najbardziej oczywiste, najważniejsze

i jednocześnie najtrudniejsze do wdrożenia zadanie szkoły, to rozwój zainteresowań uczniów. Zainteresowania są kluczowym czynnikiem w wyborze kierunku studiów dla wielu uczniów i państwo chcąc kształtować strukturę wyborów edukacyjnych powinno stawiać na rozwój zainteresowań uczniów już od najmłodszych lat. Szczególnego wsparcia wymagają uczniowie z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym, dlatego ważne jest, aby szkoła oprócz realizacji swoich podstawowych zadań, stwarzała uczniom szerokie możliwości rozwoju i sprawdzania się w realizacji różnych zadań wychodzących poza szkolne przedmioty.

Wysoka preferencja uczniów wobec pozyskiwania informacji od innych studentów, istotna rola tych kontaktów w ocenie opcji wyboru oraz nierówny dostęp do zasobów kapitału społecznego pokazują, że ważnym elementem wsparcia decyzji o wyborze studiów powinno być stworzenie uczniom szkół średnich możliwości poznania studentów uczących się na kierunkach studiów, którymi są zainteresowani. Jednym z takich rozwiązań są powszechnie organizowane przez uczelnie tzw. dni otwarte, jednak ta forma sprawdza się bardziej w przypadku uczniów, którzy już wiedzą, co chcieliby studiować i aktywnie szukają informacji. Aby dotrzeć z informacjami do tych o mniej sprecyzowanych preferencjach, skuteczniejszą formą mogą być spotkania z już studiującymi absolwentami szkoły. Uczniom łatwiej jest nawiązać kontakt z kimś, kto ma podobne doświadczenia i należy (należał) do tej samej wspólnoty. Tego rodzaju spotkania mają również tę zaletę, że nie wymagają dodatkowego wysiłku ze strony uczniów związanego ze śledzeniem, kiedy poszczególne uczelnie organizują dni otwarte. W związku z tym informacje mają szansę zniwelować nierówności w posiadanych przez uczniów zasobach wiedzy docierając do wszystkich uczniów.

Wsparcie decyzji edukacyjnych powinno być także prowadzone przez uczelnie, z koniecznością koordynacji tego zadania przez MNISW. Najważniejszą kwestią jest dotarcie do maturzystów z istniejącymi informacjami o szkolnictwie wyższym, przede wszystkim danymi z systemu ELA, do których odnośnik, czy też poszczególne wskaźniki odnoszące się do sytuacji absolwentów powinny być zamieszczane na stronach internetowych uczelni. Zakres publicznych informacji o studiach można rozszerzyć o wiele innych informacji dotyczących np. absolwentów wykonujących pracę zgodną z ukończonym kierunkiem studiów, absolwentów zatrudnionych na stanowiskach menadżerskich i eksperckich, dane o zadowoleniu studentów i absolwentów z uczelni, kierunku studiów, programu kształcenia, umiejętności dydaktycznych kadry, itd. Informacje takie mogłyby być uzyskane przez nałożenie na uczelnie wyższe obowiązku zbierania ww. danych według ujednoczonej

metodologii i upubliczniania ich na swoich stronach internetowych. Wiąże się to nieodłącznie z koniecznością uregulowania, jakiego typu informacje o studiach powinny być dostępne na stronach internetowych uczelni oraz ustalenia prostego i porównywalnego formatu tych danych. Kolejną istotną kwestią jest sposób prezentowania przez uczelnie informacji o charakterze jakościowym – przedstawianie treści w bardziej przystępny sposób, np. poprzez używanie prostego języka, podawanie konkretnych przykładów karier i prac możliwych do wykonywania po ukończeniu kierunku studiów, zamiast stosowania bardzo ogólnych sformułowań, których użyteczność z punktu widzenia uczniów jest niska. Uczniom brakuje możliwości zapoznania się w obiektywny sposób z treścią programu studiów. Spis przedmiotów wraz z liczbą godzin zajęć, chociaż pozwala się zorientować w programie, jest dosyć trudny w odbiorze i interpretacji. Lepsze zapoznanie się z treściami programu nauczania na studiach można osiągnąć np. przez organizację otwartych wykładów, które przybliżyłyby maturzystom naukę na studiach i poziom stawianych wymagań. W związku z tym, że nie wszyscy mają możliwość uczestniczenia w takich wykładach, dużym ułatwieniem dla uczniów byłoby umieszczanie pojedynczych wykładów na stronie internetowej uczelni w formie filmów lub podcastów.

6. Ograniczenia przeprowadzonych analiz i możliwe kierunki badań w przyszłości

Badanie jakościowe posiada pewne ograniczenia związane z przeprowadzaniem wywiadów z maturzystami w Warszawie, co sprawia, że analizowane różnice społeczne, ale także te dotyczące stereotypów płciowych wpływających na wybory edukacyjno-zawodowe są prawdopodobnie znacznie mniejsze niż gdyby w badaniu uwzględniono także maturzystów uczących się w mniejszych ośrodkach, dla których podjęcie studiów jest decyzją zarówno o wyższych kosztach finansowych (np. konieczność wynajęcia mieszkania), jak i społecznych (np. rozstanie z rodziną), a opcje wyboru mogą być ograniczone z uwagi na czynniki geograficzne.

Zastosowana w modelach regresji zmienne mierząca stopień poinformowania uczniów ma pewne ograniczenia – liczba źródeł informacji, z których korzystał badany nie mierzy bezpośrednio posiadanych informacji lecz stanowi pewne przybliżenie dotyczące jakości i ilości informacji, które uczeń zdobył. Zastrzeżenia może budzić to, że liczba źródeł informacji może do pewnego stopnia odzwierciedlać motywację badanych do poszukiwania informacji i podjęcia dobrej decyzji edukacyjnej. Jednak tak jak osoby zmotywowane do

nauki zazwyczaj osiągają wyższe wyniki edukacyjne, tak osoby bardziej zmotywowane do szukania informacji, prawdopodobnie posiadają lepsze informacje. Uzyskane oszacowania dla zmiennej mierzącej poinformowanie uczniów pokazują, że zmienna jest istotna statystycznie, a uzyskany efekt nie jest na tyle wysoki, żeby podejrzewać, że jest to statystyczny artefakt. Podobnie jest w przypadku zmiennych dotyczących korzystania z poszczególnych źródeł informacji – zależność między nimi a zmienną wyjaśnianą wskazującą na ukończenia studiów przez ucznia możliwa jest do uzasadnienia przy użyciu wniosków z badania jakościowego. Niewątpliwie jednak w przyszłych badaniach warto byłoby zastosować bardziej precyzyjne miary poinformowania uczniów do potwierdzenie przedstawionej w niniejszej pracy zależności między posiadanymi informacjami a szansami na ukończenie studiów. Ciekawe byłoby sprawdzenie również jak miejsce zamieszkania ucznia – w ośrodku akademickim lub w miejscowości oddalonej od dużego miasta, wpływa na posiadaną wiedzę o studiach. Warto również rozszerzyć katalog testowanych źródeł informacji, np. o doradców zawodowych albo system ELA oraz przeanalizować, jakie typy informacji mają znaczenie dla osiągnięcia sukcesu edukacyjnego. Jakość przyszłych analiz znacząco wzrosłaby po wprowadzeniu obowiązku zbieraniu danych administracyjnych o osobach przerywających studia. Kontynuując badania nad wpływem dostarczanych informacji na dokonywane wybory kierunkowe uczniów interesujące byłoby przeprowadzenie eksperymentu polegający na dostarczeniu uczniom informacji z systemu ELA o zarobkach absolwentów poszczególnych kierunków studiów, a następnie sprawdzenie, jak pod wpływem interwencji zmieniły się wybory uczniów z grupy eksperymentalnej w stosunku do grupy kontrolnej ogółem, w zależności od płci i pochodzenia społecznego badanych.

Bibliografia

- Barone, C. Schizzerotto, A. Abbiati, G. Argentin, G. 2017. Information Barriers, Social Inequality, and Plans for Higher Education: Evidence from a Field Experiment, *European Sociological Review*, 33(1): 84-96.
- Becker, G. 1964. *Human Capital. 2nd edition*. New York: Columbia University Press.
- Czapiński, J. Panek, T. 2015. *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Dill, D.D., Soo, M. (2004) Transparency and Quality in Higher Education Markets, w: Amaral, A. Dill, D. D. Jongbloed, B. Teixeira, P. (red.) *The Rising Strength of Markets in Higher Education: The Case of Mature Economies*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Dinkelman, T. Martínez, A. C. 2014. Investing in Schooling in Chile: the Role of Information about Financial Aid for Higher Education. *The Review of Economics and Statistics* 96(2): 244–257.
- Gunderson, M. Oreopoulos, P. 2010. Returns to Education in Developed Countries, w: Brewer, D.J. McEwan, P.J. *Economics of Education*, Oxford: Elsevier.
- Herbst, M. Sobotka, A. 2014. *Mobilność społeczna i przestrzenna w kontekście wyborów edukacyjnych*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Jæger, M. M. 2009. Equal Access but Unequal Outcomes: Cultural Capital and Educational Choice in a Meritocratic Society, *Social Forces*, 87(4), 1943–1971.
- Kahneman, D. 2012 *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Poznań: Media Rodzina.
- Liwiński, J. Sztanderska, U. 2007. Determinanty wyborów edukacyjnych młodzieży [w:] *Edukacja dla pracy. Raport o rozwoju społecznym*, Warszawa: UNDP.
- Loyalka, P. Song, Y. Wei, J. Zhong, W. Rozelle, S. 2013. Information, College Decisions and Financial Aid: Evidence from a cluster-randomized controlled trial in China, *Economics of Education Review*, 36: 26-40.
- Nguyen, T. 2008. Information, Role Models and Perceived Returns to Education: Experimental Evidence from Madagascar, *Job Market Paper*, MIT.
[https://www.povertyactionlab.org/sites/default/files/documents/Nguyen %202008.pdf](https://www.povertyactionlab.org/sites/default/files/documents/Nguyen%202008.pdf).
- Rószkiewicz, M. Sączuk, K. (red.) 2014. *Uwarunkowania decyzji edukacyjnych. Wyniki pierwszej rundy badania panelowego gospodarstw domowych*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Simon, H. 1957. *Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*. New York: Wiley.
- Stiglitz, J. E. 2000. The Contributions of the Economics of Information to Twentieth Century Economics, *The Quarterly Journal of Economics*, 115(4), 1441–1478.
- Thurow, Lester C. 1975. *Generating Inequality*, New York: Basic Books.
- Zarycki, T. Warczok, T. 2014. Hegemonia inteligentka: Kapitał kulturowy we współczesnym polskim polu władzy—perspektywa „długiego trwania”, *Kultura i społeczeństwo*, 4, 27-49.